

Mirosław Jankowiak

Instytut Slawistyki PAN

Warszawa

O NOWYM SŁOWNIKU ŁOTEWSKO-POLSKIM

Najnowsze dane ostatniego spisu ludności Łotwy z 2011 r. wykazały, że kraj ten zamieszkuje prawie 44,8 tysięcy Polaków¹. W przeważającej większości jest to ludność autochtoniczna. Kontakty polsko-łotewskie sięgają już połowy XVI w., kiedy w 1561 r. Zakon Kawalerów Mieczowych został włączony do Rzeczypospolitej. Od tego czasu Polacy na stałe wpisali się w życie narodu łotewskiego – **znane są chociażby inflancie** rodziny Platerów, Zyberków, Manteufflów czy Borchów. Wielu sławnych Polaków było związanych z Politechniką Ryską, np. Ignacy Mościcki czy Władysław Anders, a nazwisko Ity Kozakiewicz – polskiej działaczki na rzecz niepodległej Łotwy – jest tam znane prawie wszystkim.

Wstąpienie Polski i Łotwy do Unii Europejskiej przyniosło nie tylko zmiany stosunków ekonomicznych i politycznych pomiędzy oboma krajami, ale też bardziej zauważalne zbliżenie kulturalne, w tym większe zainteresowania nauką języków: polskiego na Łotwie i łotewskiego w Polsce. Lektoraty tych języków prowadzi się m.in. na uniwersytetach w Warszawie, Poznaniu, Rydze i Dyneburgu. Ponadto na Łotwie, ze względu na liczną mniejszość polską, funkcjonują polskie szkoły. Widoczne jest zatem spore zapotrzebowanie na literaturę edukacyjną. **Z tego też powodu od dłuższego czasu odczuwany był brak obszerniejszego słownika.** Z satysfakcją odnotować więc należy wydanie w 2011 r. pod redakcją Alberta Sarkanisa *Słownika łotewsko-polskiego*, który wypełnia tę lukę i daje większe szanse uczniom, studentom czy biznesmenom zapoznania się z tymi językami.

Leksykografia polsko-łotewska (łotewsko-polska) nie jest bogata, aczkolwiek ma długą tradycję; dlatego każda pozycja zasługuje na szczególną uwagę. Pierwsze słowniki powstawały już w XVII w. W 1683 r. G. Elger wydał w Wilnie *Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum*, dość obszerny słownik, ale ze sporą liczbą germanizmów

---

¹ Przez dziesiątki lat liczba Polaków oscylowała wokół 60 tysięcy. Spis ludności z 2000 r. wykazał jeszcze 59 505 Polaków. Oznacza to spadek, w ciągu 11 lat, o prawie 15 tysięcy [*Latvijas statistika*].

[Elger 1683]. Kolejnym słownikiem, tym razem niemiecko-łacińsko-polsko-łotewskim, był *Vocabularium in vier Sprachen* autorstwa G. Dressela, liczący zaledwie około 1000 haseł [Dressel 1688]², wydany w 1688 r. W 1858 r. opublikowano w Wilnie *Słownik polsko-łacińsko-łotewski*, ułożony i napisany przez księdza Jana Kurmina.

Niewątpliwie ciekawostką leksykograficzną jest *Łotewsko-litewsko-polski słownik praktyczny dla rolników i robotników rolnych*, wydany przez Łotyszy (wydawnictwo Loga) w okresie międzywojennym [Avots 1937]³. Publikacja ta była reakcją na zjawisko coraz liczniejszej emigracji sezonowej obywateli II Rzeczypospolitej na Litwę czy Łotwę, głównie z regionów północno-wschodniej Polski. W dużych i zamożnych gospodarstwach łotewskich istniało zapotrzebowanie na pracowników rolnych, z drugiej strony w Polsce brakowało miejsc pracy. W 1938 r. na przykład aż 40 tysięcy osób wyjechało w tym celu na Litwę i Łotwę⁴.

Drugie wydanie wymienionego wyżej słownika z 1937 r., poszerzone i uzupełnione, zawierało krótką informację o specyfice wymowy głosek litewskich, łotewskich i polskich oraz króciutką gramatykę języka łotewskiego. Słowniczek liczący 64 strony to nic innego jak tematycznie ułożona leksyka. Oprócz standardowych słówek umieszczanych w praktycznych rozmówkach (pogoda, nazwy dni, miesiący, liczby itp.) znajduje się w nim słownictwo z zakresu uprawy roli, gospodarstwa rolnego czy handlu bazarowego. W polskich hasłach widoczne są liczne cechy ujawniające brak dobrej znajomości polszczyzny autora, a także wpływy polszczyzny północnokresowej i języka łotewskiego.

Po II wojnie światowej nakładem wydawnictwa Liesma w Rydze ukazał się *Poļu-latviešu vārdnīca / Słownik polsko-łotewski*. Jego autorzy, I. Birzvalka, V. Hrščanovič, Z. Ignatovičs, R. Luginska, Č. Šķļeņņiks, zamieścili w nim około 20 tysięcy haseł oraz spory aneks przedstawiający fonetykę polszczyzny i schematy odmiany części mowy [Poļu-Latvešu 1970]. Po przemianach ustrojowych 1989–1991 roku opublikowano kilka kolejnych pozycji. Polacy uczący się języka łotewskiego mogli korzystać z wydanych w 1995 r. przez Wiedzę Powszechną *Minirozmówek łotewskich* pod redakcją Ireny Opielińskiej-Bator i Aliny Wójcik lub *Rozmówek polsko-łotewskich* autorstwa Urszuli Michalskiej [Michalska 2011].

W 1999 r. ukazał się w Rydze nakładem wydawnictwa Jumava niewielki *Słownik polsko-łotewski, łotewsko-polski* [Birzvalka, Paršuta 1999]. Juzefa Paršuta, badaczka języka polskiego na Łotwie, napisała część łotewsko-polską liczącą około 12 tysięcy haseł, Irēna Birzvalka część polsko-łotewską – około 9 tysięcy haseł. W tym niewielkim słowniku znalazły się także skromne aneksy traktujące o fonetyce języka

² Słowniki i gramatyki łotewskie zostały pokrótce scharakteryzowane w [Latviešu literatūras 1998: 44–48].

³ Kwestia autorstwa słownika nie jest do końca jasna, jego autorem mógł być mężczyzna o nazwisku Avots, mógł to też być pseudonim literacki.

⁴ Bardziej szczegółowy opis powodów migracji zarobkowej oraz analiza językowa słownika znajduje się w artykule Ivety Ruckiej [Rucka 2004].

polskiego (wymowa, zasady pisowni), elementy gramatyki (deklinacja i koniugacja polskich rzeczowników i czasowników), a także spis nazw geograficznych, najczęściej używanych skrótów, imiona męskie i żeńskie. Kilka lat później opublikowano niewielki kieszonkowy słowniczek autorstwa I. Birzvalki *Latviešu-poļu vārdnīca* z 8 tysiącami haseł [Birzvalka 2005].

W 2006 r. w Ambasadzie Łotwy w Warszawie zrodził się pomysł napisania nowego większego słownika łotewsko-polskiego, upamiętniającego 90-lecie odzyskania niepodległości przez Polskę i uzyskania jej przez Łotwę. Ideę taką wysunęli dr Monika Michaliszyn – lektor języka łotewskiego i adiunkt w Zakładzie Bałtystyki UW oraz dr Alberts Sarkanis – ówczesny ambasador Łotwy w Polsce, przy Stolicy Apostolskiej i Suwerennym Zakonie Maltańskim, znany i ceniony na Łotwie językoznawca. Do inicjatywy przyłączyło się początkowo kilkanaście osób – poza wyżej wymienionymi byli to studenci i doktoranci bałtystyki UW. Skład autorski w pierwszej fazie prac zmieniał się dość dynamicznie. Ostatecznie autorami wydanego rok temu słownika zostali: J. Bociek, P. Ciucka, D. Demidziuk, M. Kobojeł, A. Lament-Białkowska, Z. Ledworowska, M. Siwanowicz-Michalak, A. Stawikowska-Krok, E. Stołowska, M. Szczęsny, J. Wiśniuch. Każdy ze współautorów był odpowiedzialny za opracowanie grupy konkretnych haseł. Całością prac leksykograficznych kierował Alberts Sarkanis [Sarkanis 2011].

Konsultantami przy redagowaniu słownika byli naukowcy polscy: prof. dr hab. A. Holvoet, prof. J. Linde-Usiekiewicz, dr M. Michaliszyn i łotewscy: prof. L. Balode, prof. A. Butkunas. Całość dzieła recenzowała dr J. Paršuta, a pracami redakcyjnymi zajęli się H. Bondzinskis i J. Wiśniuch.

Prezentowany *Słownik łotewsko-polski* można zaliczyć do leksykonów średniej wielkości, liczy bowiem około 48 tysięcy haseł z ponad „200 tysiącami objaśnień najczęściej używanych wyrazów i zwrotów” (co należy rozumieć, że poza samymi hasłami i ich odpowiednikami w słowniku zawarte są wyrażenia – a nie wyrazy – i zwroty ilustrujące hasło). Na 1551 stronach słownika umieszczono leksykę codzienną, wybrane słownictwo specjalistyczne (np. *printeris* ‘drukarka’, *mikroampērs* ‘mikroamper’), biznesowe (np. *barters* ‘barter’, *nodeva* ‘opłata, cło’), slangowe (*čoms* ‘kumpel, kompan’, *čīulis* ‘nierzadko negatywnie o Łotyszach pochodzących spoza Łatgalii, posługujących się łotewskim językiem literackim lub gwarą średniołotewską’), gwarowe (*gabana* ‘stóg, np. stóg siana’). Podano również frazeologizmy i przysłowia. Przy doborze leksemów autorzy kierowali się przede wszystkim frekwencją – brali pod uwagę słowa, jakimi najczęściej posługują się użytkownicy języka łotewskiego, i ich zasób uzupełnili o słownictwo najnowsze. Bazą materiałową, poza wydanymi wcześniej słownikami, były m.in. artykuły prasowe oraz internet.

Słownik jest przeznaczony głównie dla Polaków, o czym świadczy wiele jego elementów. Przy hasłach łotewskich autorzy podali nie tylko typ deklinacji / koniugacji, ale także formy gramatyczne, zarówno regularne, jak i nieregularne, co jest rzeczą bardzo przydatną dla Polaków uczących się tego języka. Słownik ma układ alfabetyczny, niegniazdowy, każdy leksem stanowi odrębne, samodzielne hasło. Jako oddzielne

hasła potraktowano też na przykład rzeczownik o jednej podstawie, ale derywowany za pomocą przedrostków i przyrostków (np. *vadītājs* ‘kierownik, przewodniczący, kierowca’ i *izvadītājs* ‘osoba kierująca ceremonią wyprowadzenia zmarłego’), czy stopień wyższy przysłówków (np. *ātrāk* ‘szybciej’). Specyfikę języka łotewskiego autorzy ukazali w słowniku na przykład przez rozbudowane hasła imiesłowowe, z drugiej strony nie zaznaczyli jednak wymowy szerokiego (e), które jest głoseką specyficzną, występującą w niektórych słowach, sprawiającą Polakom duże problemy.

W 50-stronicowym aneksie znalazły się m.in.: nazwy geograficzne (miasta i rzeki w Polsce, na Łotwie oraz w innych krajach), opracowane przez M. Stołowską i A. Sarkanisa, a także krótki zarys gramatyki języka łotewskiego (przygotowany przez L. Gūtmane – lektorkę języka łotewskiego na UW). Szczególnie gramatyka ze schematami odmian części mowy jest dla Polaków uczących się tego języka cennym nabytkiem, nie wydano bowiem w Polsce do tej pory gramatyki języka łotewskiego po polsku.

Dzieło autorów spełnia dwa zadania – jest ważną pomocą dydaktyczną dla polskich studentów, uczniów i uczących się języka łotewskiego, jak również skarbnicą wiedzy o języku łotewskim dla badaczy pogranicza polsko-bałtyckiego.

LITERATURA

- Avots M., 1937, *Praktiska latvju-lietuvju-poļu vārdnīca lauksaimniekiem un laukstrādniekiem / Lotewsko-litewsko-polski słownik praktyczny dla rolników i robotników rolnych*, wyd. 2, Rīga.
- Birzvalka I., 2005, *Latviešu-poļu vārdnīca*, Rīga.
- Birzvalka I., Paršuta J., 1999, *Słownik polsko-łotewski, łotewsko-polski / Poļu-latviešu, latviešu-poļu vārdnīca*, Rīga.
- Dressel G., 1688, *Vocabularium in vier Sprachen*, Rīga.
- Elger G., 1683, *Dictionarium Polono-Latino-Lottaucum*, Vilnius.
- Kurmin J., 1858, *Słownik polsko-łacińsko-łotewski*, Wilno.
- Latviešu literatūras vēsture. 1 sējums. No rakstīta vārda līdz 1918. gadam*, 1998, Rīga.
- Michalska U., 2011, *Rozmówki polsko-łotewskie*, Warszawa.
- Opielińska-Bator I., Wójcik A. (red.), 1995, *Minirozmówki łotewskie*, Warszawa.
- Poļu-Latvešu vārdnīca / Słownik polsko-łotewski*, 1970, oprac. zespół autorów, Rīga.
- Rucka I., 2004, *Język polski „Łotewsko-litewsko-polskiego słownika praktycznego dla rolników i robotników rolnych” na tle języka ogólnego i polszczyzny północnokresowej*, „Acta Baltico-Slavica”, t. 28, s. 135–175.
- Sarkanis A. (red.), 2011, *Latviešu-poļu vārdnīca / Słownik łotewsko-polski*, Rīga.